

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА

ТАРАРУСЬВ ЮРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 338.242: 658.14: 330.142

Удосконалення механізму оцінки інтелектуальних
активів будівельних підприємств

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління
підприємствами (економіка будівництва)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Харків - 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківській національній академії міського господарства Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
Момот Тетяна Валеріївна,
Харківська національна академія міського господарства Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри обліку та аудиту

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Кендюхов Олександр Володимирович,
Донецький університет економіки і права
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри маркетингу та менеджменту

кандидат економічних наук, доцент
Хаустова Вікторія Євгенівна,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем
розвитку НАН України, докторант

Захист відбудеться «20» червня 2008 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.089.01 в Харківській національній академії міського господарства за адресою: 61002, м. Харків, вул. Революції, 12, зала засідань Вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківської національної академії міського господарства за адресою: 61002, м. Харків, вул. Революції, 12.

Автореферат розісланий «20» травня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Момот Т.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Визначальною рисою сучасного розвитку всіх без винятку розвинених країн є зростання ролі інтелектуальної економіки, яка поряд з теоретичними і прикладними питаннями формування та функціонування інтелектуального капіталу, вивчає проблеми розробки інтелектуальних продуктів, захисту прав інтелектуальної власності, удосконалення методів оцінки вартості інтелектуальних активів, формування ціни таких активів, створених на підприємстві. Розвиток багатоукладної економіки України, з орієнтацією на послідовне інтегрування до світового ринку, неможливий без перетворення будівельного комплексу в інвестиційно привабливу та інноваційно придатну галузь з потужним взаємообміном матеріалами, технологіями, об'єктами інтелектуальної та промислової власності будівельних ринків різних країн. Тому особливої актуальності набуває формування інноваційно-інвестиційної інфраструктури та створення сучасної системи оцінки вартості інтелектуальних активів будівельних підприємств, що забезпечить захист інтелектуальної власності і технологічних нововведень, створить умови для розширення конкуренції на базі інновацій, оптимізує фінансові, матеріальні і трудові ресурси для їх розвитку.

Останнім часом у практиці підприємницької діяльності все частіше виникають проблеми, пов'язані з оцінкою вартості, що необхідна за таких обставин, як: приватизація (корпоратизація) або відчуження інтелектуальних активів; включення їх до статутного фонду; оцінка та переоцінка інтелектуальних активів з метою повного обліку всіх активів підприємства; а також визначення збитків від порушення прав на їх використання тощо. Необхідність оцінки вартості інтелектуальних активів виникає також у разі внесення їх до інноваційних, інвестиційних проектів; у разі розширення ринків збуту (шляхом надання франшизи тощо); у разі страхування, передачі в заставу з метою отримання кредитів; у разі банкрутства підприємства в процесі його ліквідації з метою задоволення позовів кредиторів. При цьому розрахунки вартості інтелектуальних активів, здійснені з певною метою, не можуть бути використані для досягнення інших.

Аналіз сучасних методів оцінки інтелектуальних активів показав, що при їх розробці недостатньо враховується галузева специфіка інтелектуальних активів та особливості їх використання будівельними підприємствами, що приводить до ускладнення практичного застосування цих методів і виникнення проблем, пов'язаних з визначенням ринкової вартості таких активів.

Питанням оцінки вартості та ефективності використання інтелектуальних ресурсів присвячено чимало робіт. Зокрема, у сфері управління інтелектуальними активами підприємств та розробки методів

визначення їх вартості, слід назвати праці таких дослідників, як А. Дамодарян, Е.Я. Волинець-Руссет, С.В. Валдайцев, М.В. Дишкант, В. Долгая, П.П. Крайнев, Н. Лебедь, І.Д. Погореловська, Н. Пузиня, Л. Устінова; дослідженню проблем формування оцінки та ефективного використання інтелектуального капіталу присвячені роботи Т. Стюарта, Л. Едвінсона і М. Мелоуна, Е. Брукінга, С. Вовканича, Ф. Євдокимова, А. Козирєва М. Лепи, Л. Саломатіна, А. Ступницького, О.В. Кендюхова, В. Нейенбурга, В.І.Торкатюка, В.Є. Хаустової; проблеми підвищення ефективності використання інтелектуальних активів як компоненту діючого бізнесу досліджені в роботах К. Хова, Г.Г. Григорьєва, А.Г. Грязнової, С.В. Валдайцева, Т.В. Момот, А.В. Шастітко та ін.

Проте, складність оцінки інтелектуальних активів, що зумовлена: різноманітністю об'єктів інтелектуальної власності; кожний з яких за законом має бути оригінальним; різними способами їхньої появи на підприємстві; різними формами їх практичного використання; імовірнісним характером отриманих результатів вартісної оцінки; необхідністю врахування галузевої специфіки – дозволяє стверджувати, що в сучасних економічних умовах вирішення завдання удосконалення механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств є надзвичайно актуальним і своєчасним, що обумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зміст та напрям досліджень, виконаних у дисертаційній роботі, відповідає пріоритетним заходам «Програми сприяння розвитку інноваційної діяльності в будівництві», затвердженої Наказом Держбуду України від 18.10.2004 р. № 212 щодо створення науково-інформаційного середовища розвитку інноваційної діяльності в будівництві.

Тема дисертаційного дослідження відповідає напрямкам науково-дослідної роботи Харківської національної академії міського господарства «Удосконалення обліку, економічних методів управління підприємством в умовах ринку» (номер державної реєстрації 0107U000250, 2007р.) – автором обґрунтовано доцільність оцінки програмних продуктів методами доходного підходу та запропоновані відповідні рекомендації; і «Вартісно-орієнтоване корпоративне управління: практичні аспекти впровадження» (номер державної реєстрації 0106U002471, 2005-2006рр.) – досліджено роль інтелектуальних активів в контексті формування вартісно-орієнтованого корпоративного управління на підприємствах будівельної галузі.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є удосконалення механізму визначення вартості інтелектуальних активів будівельних підприємств з урахуванням галузевої специфіки їх використання.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність постановки та вирішення таких **завдань**:

- уточнити зміст економічної категорії інтелектуальних активів на основі аналізу існуючих підходів до її визначення;
- систематизувати наявні підходи до класифікації інтелектуальних активів і за результатами аналізу запропонувати авторський підхід;
- розглянути сучасні методичні підходи до визначення вартості інтелектуальних активів;
- проаналізувати динаміку кількісних структурних і вартісних показників, що характеризують використання інтелектуальних активів, на прикладі підприємств будівельної галузі;
- проаналізувати сучасні методи амортизації інтелектуальних активів;
- удосконалити методи визначення вартості видів інтелектуальних активів які найбільш розповсюджені серед будівельних підприємств, з урахуванням як особливостей активів цих видів, так і галузевої специфіки їх використання;
- розробити рекомендації з удосконалення механізму визначення вартості інтелектуальних активів будівельних підприємств.

Об'єктом дослідження є процес використання інтелектуальних активів у господарській діяльності будівельних підприємств.

Предметом дослідження є інтелектуальні активи будівельних підприємств як об'єкти оцінки.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у роботі завдань використовувались загальнонаукові й спеціальні методи: для розробки механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств – методи теоретичного узагальнення та системного аналізу; для удосконалення методу капіталізації додаткових прибутків і визначення основних тенденцій використання інтелектуальних активів будівельними підприємствами – статистичні методи й методи визначення перспективних оцінок; для удосконалення методів визначення вартості програмних продуктів та при розробці методу розрахунку амортизації інтелектуальних активів – методи економічного аналізу; для уточнення економічного змісту категорії інтелектуальних активів – методи логічного аналізу.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі й нормативні документи, що регламентують використання інтелектуальних активів у господарській діяльності підприємств, аналітичні й статистичні матеріали Міністерства економіки, Державного комітету статистики України, праці науковців і матеріали науково-практичних конференцій, симпозіумів, семінарів.

Наукова новизна одержаних результатів. Науковою новизною дослідження є теоретико-методологічні й практичні результати, що привели до вирішення завдання удосконалення механізму оцінки інтелектуальних активів підприємств будівельного комплексу.

Наукова новизна і значення дисертаційної роботи полягають в наступному:

удосконалено

- механізм оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств, що визначається як інформаційно-аналітична система, елементами якої є підсистеми інформаційного забезпечення процесу оцінки та визначення вартості інтелектуальних активів, що на відміну від існуючих, формується за об'єктами інтелектуальних активів будівельної галузі, враховує способи їхньої появи на підприємстві, містить конкретизовані і удосконалені за кожним об'єктом методи оцінки різних видів вартості інтелектуальних активів, дозволяє визначити сукупну вартість інтелектуальних активів залежно від мети оцінки;
- метод капіталізації додаткових прибутків, шляхом введення показників перевищення прибутковості та капіталізації економічного ефекту від використання інтелектуальних активів, з урахуванням галузевої специфіки будівельних підприємств і видів активів, що використовуються;
- методи визначення ринкової вартості програмних продуктів і баз даних будівельних підприємств, на основі врахування їх особливостей та обґрунтування доцільності використання оціночних процедур в межах доходного та витратного підходів до оцінки таких активів;
- визначення економічної категорії «Інтелектуальні активи», яка визначена як матеріально втілена та достовірно оцінена ідея, що визнана об'єктом прав власності та інтелектуальної власності і здатна приносити дохід власнику протягом довгострокового періоду;

отримали подальший розвиток

- класифікація інтелектуальних активів, шляхом систематизації існуючих підходів і введення класифікаційних ознак, що враховують форму матеріального втілення інтелектуальних активів та напрям діяльності будівельних підприємств;
- метод нарахування амортизації інтелектуальних активів, шляхом введення показника майбутньої первісної вартості як бази нарахування амортизації, розрахованого за допомогою відповідного інтегрального показника.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що застосування запропонованого механізму для оцінки інтелектуальних активів, дасть змогу визначити їх вартість на основі економічного ефекту, а також дозволить приймати рішення щодо доцільності їх використання у господарській діяльності.

Результати дослідження впроваджено в діяльності будівельних підприємств. Зокрема, рекомендації автора щодо визначення вартості програмних продуктів використовуються на підприємстві ЗАТ «ПАРИТЕТ» (акт

№ 118/13 від 06.10.2007р.), удосконалений метод капіталізації надлишкових прибутків апробовано у діяльності підприємства ДП «Кременчуцький завод металоконструкцій ЗАТ «Промтехмонтаж-1» (акт № 63/02 від 17.10.2007р.), механізм оцінки інтелектуальних активів отримав практичну реалізацію в діяльності ДП «Будівельно-монтажний поїзд № 545 ВАТ Дніпротрансбуд» (акт № 17-0141 від 28.09.2007р.), ВАТ «Трест Житлобуд-1» (акт № 9-44 від 3.11.2007р.). Окремі теоретичні й методичні рекомендації дисертаційного дослідження впроваджені в навчальному процесі при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Фінансовий менеджмент», «Економічна діагностика» в Харківській національній академії міського господарства в курсовому і дипломному проектуванні (довідка від 09.01. 2008 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження доповідались на Всеукраїнській науковій конференції студентів і молодих науковців «Проблеми забезпечення економічного розвитку підприємств» (Донецьк, ДонУЕП, 2005); Міжнародній науково-практичній конференції «Усовершенствование экономических структур строительной отрасли в условиях трансформации экономики Украины к рыночным условиям», (Харків, ХНАМГ, 2005); Міжнародній науково-практичній конференції «Экономика строительной отрасли на пути её интеграции к синергетическим системам», (Харків, ХНАМГ, 2006); IV міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України», (Дніпропетровськ, ПДАБА, 2007); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины», (Алушта, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції «Системотехнические основы полидименсионального формирования синергетического инвестиционного цикла в строительной отрасли», (Харків, ХНАМГ, 2007); Науково-практичній конференції «Фінансові ринки та інститути», (Харків, ІНЖЕК, 2007); XXIV науково-технічній конференції викладачів аспірантів та співробітників Харківської національної академії міського господарства (Харків, ХНАМГ, 2008).

Особистий внесок здобувача. Всі результати, дослідження, винесені на захист, отримані автором особисто.

Публікації: За результатами дисертаційного дослідження автором опубліковано 14 наукових праць, з них 6 статей у фахових наукових виданнях і 7 тез доповідей. Загальний обсяг наукових праць 3,06 друкованих аркушів, з них особисто автору належать 2,46 друкованих аркуші.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, 3 розділів та висновків, викладених на 168 стор. комп'ютерного тексту, в тому числі 10

таблиць, 4 рисунки. Список використаних джерел містить 146 найменувань, 5 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, предмет і об'єкт дослідження, сформульовано завдання відображено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів і їх апробацію.

У першому розділі **«Теоретико-методичні засади визначення вартості інтелектуальних активів»** уточнено сутність поняття «інтелектуальні активи», запропоновано розширити класифікацію інтелектуальних активів, шляхом введення таких класифікаційних ознак як форма матеріального втілення і галузева специфіка підприємств, що володіють інтелектуальними активами; проаналізовано сучасні методи їх оцінки.

У результаті аналізу теоретичних підходів до визначення інтелектуальних активів встановлено, що така важлива їх ознака як матеріальність не тільки не визнається, але й заперечується як науковцями, так і розробниками нормативно-правових документів.

Виходячи із співставлення сутності інтелектуальних активів і критеріїв їх визнання у роботі обґрунтовується положення про їх матеріальність, яке базується на наступному: по-перше, одним з найважливіших критеріїв визнання активів є здатність генерувати економічні вигоди протягом тривалого періоду; по-друге, відповідати цьому критерію може лише матеріально втілена ідея, що у випадку з інтелектуальними активами є унікальною.

На основі висновку про матеріальність інтелектуальних активів вони визначаються як матеріально втілені та достовірно оцінені ідеї, що визнані об'єктами прав власності та інтелектуальної власності і здатні приносити дохід власнику протягом довгострокового періоду.

Наведене визначення відповідає критеріям визнання інтелектуальних активів, а також дозволяє врахувати їх матеріальну природу.

Систематизовано послідовність створення інтелектуальних активів, що позначаються через суміжні категорії інтелектуального продукту, об'єкту інтелектуальної власності та інші (рис. 1).

Умовами створення інтелектуального продукту є наявність інтелектуального капіталу, а також можливості матеріального втілення унікальної ідеї. В процесі здобуття власником прав інтелектуальної власності такий продукт набуває ознак об'єкта права інтелектуальної власності, а якщо він відповідає критеріям визнання активів, то перетворюється на інтелектуальний актив. Такий підхід дозволяє проаналізувати стадії створення інтелектуальних активів та чітко розмежувати категорії, що їх позначають.

Рис. 1. Визначення етапів створення інтелектуальних активів через суміжні категорії

За результатами дослідження запропоновано класифікацію інтелектуальних активів, залежно від форми матеріального втілення та галузевої належності підприємств, які використовують їх у господарській діяльності. Так, за першою з перелічених ознак активи діляться на такі, що мають речову (об'єкти промислової власності й авторського права, програми для ЕОМ і бази даних, селекційні досягнення, торгові марки та товарні знаки) і документально-речову (франшизи, ліцензії) форми матеріального втілення. Активи другої групи являють собою переваги підприємства, що закріплені у певних угодах.

Аналіз методів визначення вартості інтелектуальних активів дозволив дійти висновку про те, що вони мають загальний характер і не враховують у достатній мірі особливості інтелектуальних активів як об'єктів оцінки та галузеву специфіку діяльності підприємств будівельного комплексу і через це потребують удосконалення.

У сучасних умовах набувають актуальності питання удосконалення доходних методів оцінки інтелектуальних активів на основі визначення економічного ефекту від їх використання, що обумовлено нерозвиненістю активних ринків і приводить до обмеженості інформації щодо характеристик аналогічних об'єктів.

У другому розділі **«Особливості використання інтелектуальних активів будівельними підприємствами»** проаналізовано тенденції, що характеризують особливості використання інтелектуальних активів будівельними підприємствами, запропоновано метод визначення амортизації інтелектуальних активів.

У роботі обґрунтовано положення про те, що характер, структура інтелектуальних активів та ефективність їх використання значною мірою залежать від виду діяльності підприємства. Виходячи з цього, обрані для дослідження підприємства будівельної галузі розділені на загальнобудівельні, монтажні та пусконаладжувальні, проектні, а також підприємства, які здійснюють лінійне будівництво, та інші.

За результатами аналізу показників, що характеризують динаміку вартості інтелектуальних активів і ступінь їх зношення в розрізі груп підприємств за період 2000-2006 рр., виявлено наступне:

- кількість будівельних підприємств, звітність яких містить відомості про використання інтелектуальних активів у 2000-2006 рр. не перевищувала 50%, що вказує на те, що переважна їх частина використовувала протягом вказаного періоду неліцензійне програмне забезпечення;
- для більшості груп характерне зростання кількості підприємств, які мають інтелектуальні активи. При цьому найбільший рівень розповсюдження інтелектуальних активів – близько 80-90 % – спостерігається серед проектних установ, що пояснюється специфікою їх діяльності;
- для більшості груп будівельних підприємств, за винятком проектних установ, властиве зростання показників зношення інтелектуальних активів, що свідчить про те, що підприємства цих груп не схильні до оновлення належних їм активів;
- низький рівень вартості об'єктів промислової власності, товарних знаків та інтелектуальних активів інших груп, що не є поширеними серед будівельних підприємств, пояснюється специфікою будівельної галузі;
- у процесі розгляду сутності й призначення інтелектуальних активів, що входять до складу груп «Авторські та суміжні з ними права» та «Інші нематеріальні активи», було встановлено, що будівельними підприємствами до вказаних груп відносяться відповідно програмні продукти (включно з базами даних) і ліцензії на проведення будівельної діяльності;
- за результатами аналізу динаміки загальної вартості програмних продуктів виявлено, що вона у 2000-2002 і 2005-2006 рр. на більш ніж 96-90 % складалася з активів, які належали проектним установам, що пояснюється необхідністю широкого застосування ліцензійних

програмних продуктів (у тому числі баз даних) у процесі здійснення проектної діяльності в будівництві; порушення цього співвідношення у 2003-2004 рр. пояснюється помилковим віднесенням вартості гудвілу монтажних та пусконаладжувальних установ до групи «Авторські та суміжні з ними права»;

- зниження вартості гудвілу, що спостерігалось протягом 2002-2004 рр., відбулося внаслідок невизнання гудвілу активом з кінця 2002 р. з внесенням законодавцем відповідних змін до структури інтелектуальних активів і ігнорування цих змін окремими будівельними підприємствами;
- у процесі використання таких активів як об'єкти промислової власності, права користування товарними знаками й природними ресурсами будівельними підприємствами порушувався порядок амортизації об'єктів, що входять до згаданих груп, про що свідчить незмінність величин їх вартості протягом окремих років періоду, що розглядається;
- широке розповсюдження активів групи «Інші» серед проектних підприємств і таких, що здійснюють лінійне будівництво та інші будівельні роботи, пояснюється необхідністю отримання ліцензій на проведення таких робіт;
- наявність активів вказаної групи у підприємств, діяльність яких не пов'язана з ліцензуванням, пояснюється помилковим віднесенням програмних продуктів до групи інших інтелектуальних активів.

Враховуючи, що будівельні підприємства порушують порядок амортизації інтелектуальних активів, а в окремих випадках відмовляються їх амортизувати, в роботі запропоновано метод визначення величини амортизації активів вказаного виду, що передбачає розрахунок їх майбутньої первісної вартості.

Майбутню первісну вартість об'єкта, що підлягає амортизації, пропонується визначати шляхом коригування величини первісної вартості за допомогою інтегрального показника (І), що враховує вплив таких факторів, як темпи інфляції (Т), та індекс морального зношення (І_М) на показник первісної вартості й дозволяє визначити компенсацію амортизаційних відрахувань, недоотриманих підприємством внаслідок виникнення дебіторської заборгованості (І_{КА}). Значення інтегрального показника розраховується за допомогою співвідношення

$$I = \sqrt[3]{[(1 + T) \times (1 - I_M) \times (1 + I_{KA})]}. \quad (1)$$

Співвідношення для розрахунку величини майбутньої первісної вартості об'єкта інтелектуальних та інших необоротних активів із застосуванням інтегрального показника набуває вигляду

$$Bn(m) = Bn \times I^n, \quad (2)$$

де $Bn(m)$ – майбутня первісна вартість об'єкта інтелектуальних активів, тис. грн.;

Bn – первісна вартість об'єкта, тис. грн.;

n – термін корисного використання об'єкта.

Використання первісної майбутньої вартості об'єктів інтелектуальних активів як бази амортизації надає можливість застосовувати методи амортизації рекомендовані законодавцем.

Запропоновані зміни порядку нарахування амортизації об'єктів інтелектуальних активів дозволять будівельним та іншим підприємствам здійснювати капітальні інвестиції переважно за рахунок власних джерел фінансування і таким чином забезпечити своєчасність оновлення інтелектуальних активів.

У третьому розділі «Удосконалення механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств з урахуванням їх різновидів та міжнародного досвіду» розроблено пропозиції з удосконалення методу додаткових прибутків, запропоновано співвідношення для визначення вартості баз даних і програмних продуктів, що використовуються будівельними підприємствами, а також визначено сутність та закономірності функціонування зазначеного механізму.

Запропоновано декілька модифікацій удосконаленого методу капіталізації додаткових прибутків – перша (3) – для підприємств, які вже використовують інтелектуальні активи і планують їх реалізувати; та друга (4) – для підприємств, які планують придбання інтелектуальних активів:

$$B_{IA}^1 = \frac{\Delta P_i^P \times A_i}{I_{ЗВ}} \quad (3), \quad B_{ia}^2 = \frac{\Delta P^B \times A_i}{I_{ПВ}}, \quad (4)$$

де: B_{IA}^1 ; B_{ia}^2 – відповідно вартість інтелектуальних активів, визначена у відповідності до першої та другої модифікацій методу капіталізації додаткових прибутків, тис. грн.;

A_i – активи підприємства, тис. грн.;

ΔP_i^P – показник перевищення прибутковості активів підприємства, що використовує певний вид інтелектуальних активів над середньою прибутковістю групи підприємств, які не використовують інтелектуальні активи, тис. грн.;

ΔP^B – різниця між прибутковістю підприємств певного виду діяльності, які відповідно використовують і не використовують інтелектуальні активи, тис. грн.;

$I_{ЗВ}$ – коефіцієнт капіталізації, розрахований як відношення економічного ефекту від використання інтелектуальних активів підприємствами

певного виду діяльності, до залишкової вартості таких активів, частка одиниці;

$I_{\text{пв}}$ – аналогічний показник, визначений з використанням первісної вартості, частка одиниці.

Розглядаючи першу модифікацію методу капіталізації додаткових прибутків, необхідно акцентувати увагу на показникові $\Delta P_i^{\text{п}}$. Саме цей показник є критерієм ефективності використання підприємством інтелектуальних активів. Залежно від значення $\Delta P_i^{\text{п}}$ керівники підприємства можуть робити висновки про доцільність подальшого використання інтелектуальних активів.

Якщо $\Delta P_i^{\text{п}} > 0$ – використання інтелектуальних активів підвищує ефективність діяльності підприємства.

Якщо $\Delta P_i^{\text{п}} = 0$ або близьке до нульового значення – використання інтелектуальних активів не пов'язане з економічним ефектом.

У разі коли $\Delta P_i^{\text{п}} < 0$ – використання інтелектуальних активів економічно недоцільне.

Оскільки визначення вартості інтелектуальних активів у відповідності до методів доходного підходу передбачає визначення майбутніх економічних вигод від їх використання, існує необхідність розрахунку перспективних значень показників перевищення прибутковості та капіталізації. Для цього пропонується використовувати метод експоненційного згладжування:

$$Y'_{t+1} = \alpha \times Y_t + (1 - \alpha) \times Y'_t \quad (5)$$

де Y'_{t+1} – очікуване значення показника на наступний період;

α – постійна величина згладжування ($0 < \alpha < 1$);

Y_t – значення величини за період t ;

Y'_t – гіпотетичне значення показника за період t , розраховане на основі усереднення інших ретроспективних величин ряду.

Як критерій вибору величини α було обрано мінімізацію відносної похибки MAPE (Mean Absolute Percentage Error):

$$MAPE = f(\alpha) \rightarrow \min \quad (6)$$

$$0 < \alpha < 1$$

$$(\alpha = 0,1, 0,2 \dots 0,9).$$

Застосування наведеного методу дозволило визначити показники капіталізації та перевищення прибутковості в розрізі груп будівельних підприємств, залежно від видів їх діяльності і активів, що найчастіше використовуються у господарській діяльності (табл. 1 і 2).

Як вже зазначалося, до складу групи «Інші» у випадку з будівельними підприємствами відносяться ліцензії на здійснення діяльності, оскільки інші

складові вказаної групи будівельними підприємствами для здійснення операційної діяльності не використовуються.

Таблиця 1

**Перспективні значення показників для застосування методу
капіталізації додаткових прибутків на період 2008-2010 рр. за видами
діяльності будівельних підприємств, частка одиниці**

Варіант методу	Групи підприємств	Складові методу					
		Перевищення прибутковості, ΔP^B			Коефіцієнт капіталізації, $i_{ПВ}$		
		2008	2009	2010	2008	2009	2010
Перша модифікація	Загальнобудівельні	0,05666	0,05584	0,05672	21,874	20,192	21,119
	Монтажні й пусконаладжувальні	0,06278	0,06126	0,06063	1,193	1,047	0,966
	Проектні	0,06794	0,06784	0,06778	0,316	0,338	0,350
	Лінійні	0,08145	0,08177	0,08318	7,203	7,085	6,725
	Інші	0,0342	0,03423	0,03426	112,428	84,668	87,377
	Загальні показники	0,05687	0,05512	0,05707	8,541	8,216	8,801
Друга модифікація	Загальнобудівельні	0,02353	0,02225	0,02366	16,027	14,621	15,026
	Монтажні й пусконаладжувальні	0,01331	0,01186	0,0108	0,897	0,801	0,759
	Проектні	0,00372	0,00378	0,00384	0,140	0,147	0,152
	Лінійні	0,0299	0,02951	0,02809	2,659	2,624	2,496
	Інші	0,05134	0,04024	0,0425	31,359	22,168	23,248
	Загальні показники	0,02212	0,02132	0,02288	4,393	4,232	4,539

Таблиця 2

**Перспективні значення показників для застосування методів
капіталізації додаткового прибутку з метою оцінки інтелектуальних
активів залежно від їх виду на період 2008-2010 рр., частка одиниці**

Варіант методу	Види активів	Складові методу					
		Перевищення прибутковості, ΔP^B			Коефіцієнт капіталізації, $i_{ПВ}$		
		2008	2009	2010	2008	2009	2010
Перша модифікація	Програмні продукти	0,05687	0,05512	0,05707	1,908	8,216	8,801
	Торгові марки, товарні знаки, гудвіл	0,05687	0,05512	0,05707	28,398	26,130	26,120
	Ліцензії	0,05687	0,05512	0,05707	9,826	9,724	10,224
	Інші активи	0,05687	0,05512	0,05707	61,221	81,613	98,404
Друга модифікація	Програмні продукти	0,00913	0,02132	0,02288	1,047	4,232	4,539
	Торгові марки, товарні знаки, гудвіл	0,04916	0,04653	0,04704	24,445	22,548	22,559
	Ліцензії	0,02295	0,02274	0,02394	5,172	5,124	5,392
	Інші активи	0,03559	0,04756	0,05463	13,431	19,443	24,668

Через те що об'єкти авторських прав (програмні продукти і бази даних) та ліцензії є найпоширенішими серед будівельних підприємств видами інтелектуальних активів, у роботі пропонується оцінювати саме активи вказаних видів. Оскільки програмні продукти і бази даних є сьогодні найпоширенішим видом інтелектуальних активів, що широко використовуються як будівельними, так і іншими підприємствами, в роботі проаналізовано перспективи визначення економічного ефекту від використання активів цього виду.

Встановлено, що вказаний ефект визначається у часовому вимірі й потребує переведення у величини вартості, що можливе лише за умов, якщо програмні продукти є достатньо специфічними за своїми функціями і від їх використання значною мірою залежать результати діяльності підприємства. Обґрунтовано положення про те, що визначення економічного ефекту від застосування програмних продуктів доцільне тільки для проектних установ, за умов встановлення економії часу і підвищення продуктивності праці, що забезпечується використанням програмних продуктів спеціального призначення.

За результатами аналізу можливостей оцінки баз даних встановлено, що для визначення їх вартості доцільно застосовувати виключно методи витратного підходу, а саме метод вартості відновлення, оскільки база даних, як правило, формується підприємством і має цінність лише для певного суб'єкта господарювання.

З урахуванням наведених вище особливостей баз даних запропоноване співвідношення для визначення їх вартості ($B_{БД}$) методом вартості відновлення:

$$B_{БД} = B_{СУБД} + E + ЗП + A + W + НВ + I , \quad (7)$$

де $B_{СУБД}$ – вартість СУБД для зберігання бази даних в електронному вигляді, тис. грн.;

E – вартість електроенергії, що споживається комп'ютерами під час відновлення бази даних, тис. грн.;

$ЗП$ – заробітна плата робітників, які здійснюють відновлення бази даних, тис. грн.;

A – амортизація комп'ютерів, нарахована за час відновлення бази, тис. грн.;

W – витрати на користування мережею „Internet”, тис. грн.;

$НВ, I$ – відповідно накладні та інші витрати, пов'язані з відтворенням бази даних, тис. грн.

Основним результатом дисертаційного дослідження є удосконалення механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств. На основі

виявлення системних ознак вказаного механізму доведено, що він являє собою інформаційну систему, для перетворення первісної інформації, що необхідна для застосування методів оцінки, в інформацію про вартість об'єкта інтелектуальних активів (рис. 2).

Механізм оцінки інтелектуальних активів, як системне утворення, доцільно подати у вигляді взаємодії двох підсистем – інформаційного забезпечення процесу оцінки й визначення вартості інтелектуальних активів будівельних підприємств. Необхідність виділення підсистеми інформаційного забезпечення обумовлена тим, що якість інформації суттєво впливає на результати оцінки. У процесі інформаційного забезпечення оцінки значну увагу слід приділяти взаємодії оцінювача з керівництвом будівельного підприємства, а також якості інформації, що надходить від інших суб'єктів. Підсистема визначення вартості являє собою сукупність методів визначення вартості, що застосовуються оцінювачем у інтересах будівельного підприємства і передбачає узагальнення проміжних результатів оцінки.

Наведені особливості механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств дають підстави визначити його наступним чином:

Механізм оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств – це система методів, що вибірково застосовуються оцінювачем для перетворення первісної інформації у показники вартості з метою оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств.

Практична реалізація запропонованого механізму на підприємствах будівельного комплексу забезпечить з одного боку, підвищення точності оцінки та скорочення термінів її проведення, а з іншого – дозволить керівництву будівельних підприємств приймати обґрунтовані рішення з питань придбання, підвищення ефективності використання та реалізації інтелектуальних активів.

ВИСНОВКИ

1. У процесі аналізу науково-теоретичних підходів до визначення інтелектуальних активів встановлено, що дослідники не враховують їх матеріальну природу, що призводить до виникнення суперечностей в розумінні сутності активів цього виду. Натомість, наведене в роботі визначення враховує матеріальну природу інтелектуальних активів, відображає основні етапи їх створення, а також відповідає основним критеріям їх визнання, встановленим чинним законодавством. На основі результатів порівняння концептуальних підходів до класифікації інтелектуальних активів будівельних підприємств запропоновано доповнити існуючі класифікації шляхом введення ознак за формою матеріального

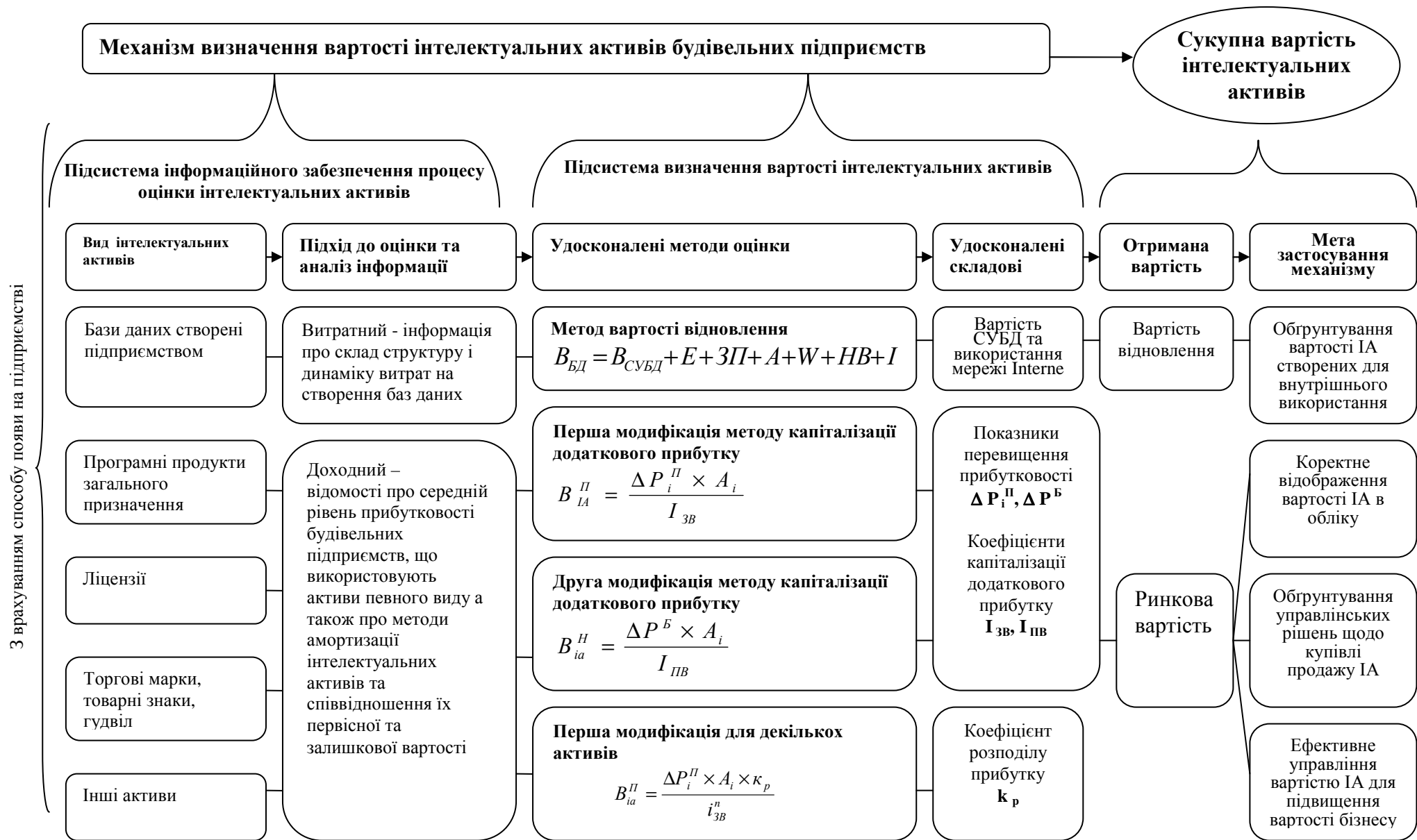

Рис. 2. Механізм оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств

втілення і галузевої належності підприємств. Необхідність введення першої з перелічених обумовлена матеріальною природою інтелектуальних активів і логічно впливає з розуміння їх сутності, тоді як доцільність введення другої пояснюється необхідністю дослідження галузевої специфіки використання інтелектуальних активів.

2. За результатами аналізу існуючих методів оцінки інтелектуальних активів встановлено, що найбільш поширеними з них сьогодні є доходні, що пояснюється високою ефективністю використання інтелектуальних активів порівняно з іншими, традиційними видами економічних ресурсів. Але в традиційному вигляді ці методи не враховують особливостей інтелектуальних активів та специфіки їх використання підприємствами будівельного комплексу і потребують удосконалення. Зокрема, для підвищення рівня обґрунтованості результатів оцінки особливо важливим є вдосконалення методів розрахунку та капіталізації економічного ефекту від використання інтелектуальних активів будівельними підприємствами.
3. Результати визначення тенденцій, що характеризують використання інтелектуальних активів будівельними підприємствами, свідчать, що найпоширенішими видами інтелектуальних активів є об'єкти авторських прав (програмні продукти), та об'єкти, що відповідно до чинного законодавства відносяться до групи «Інші» (ліцензії на здійснення діяльності). Тобто, розробка та удосконалення методів оцінки саме цих видів активів є сьогодні найбільш актуальною. Серед негативних тенденцій, виявлених під час аналізу, слід відзначити відмову від амортизації інтелектуальних активів, або порушення порядку її здійснення, значний рівень зношення інтелектуальних активів, що характерний для усіх груп підприємств, крім проектних установ, а також відмову від використання інтелектуальних активів на легальних підставах. Проблеми, пов'язані з оцінкою інтелектуальних активів, значною мірою ускладнюються через відсутність інформації на макрорівні а також непрозорість діяльності переважної більшості підприємств будівельного комплексу.
4. На основі аналізу існуючих методів амортизації інтелектуальних активів встановлено, що вони не забезпечують в повній мірі процес відновлення таких активів, оскільки при їх розробці не враховувалися фактори, що впливають на розмір первісної вартості об'єктів амортизації. Запропонована в роботі методика визначення майбутньої величини первісної вартості об'єктів що амортизуються, дозволить будівельним підприємствам підвищити рівень фінансування у разі придбання інтелектуальних активів за рахунок власних коштів, що в перспективі приведе до їх більш широкого використання, пожвавлення діяльності на активних ринках та підвищення рівня інноваційного розвитку підприємств будівельної галузі.

5. Практичне застосування удосконаленого методу капіталізації додаткових прибутків дозволяє визначити економічний ефект від використання ресурсів цього виду за допомогою показників перевищення прибутковості, а також розрахувати величину їх вартості із застосуванням коефіцієнта капіталізації, що визначений на основі узагальнення даних будівельних підприємств. Застосування запропонованих коефіцієнтів капіталізації дозволяє уникнути завищення величини вартості, що характерне для доходних методів оцінки. Застосування співвідношень, запропонованих для оцінки програмних продуктів і баз даних, забезпечує урахування специфіки активів цих видів як об'єктів оцінки.
6. На основі використання основних положень системного підходу встановлено, що механізм оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств є системою, що функціонує як єдність підсистем інформаційного забезпечення процесу оцінки та визначення вартості інтелектуальних активів. Вказані підсистеми пов'язані між собою через суб'єкта оцінки – в першій з них він співпрацює з іншими суб'єктами господарювання з метою здобуття інформації, а в другій – застосовує методи оцінки, що є елементами підсистеми, з метою визначення вартості інтелектуальних активів будівельних підприємств. Ці особливості механізму оцінки відображені у запропонованому в роботі визначенні яке, на наш погляд, комплексно характеризує особливості функціонування та основні етапи практичного застосування вказаного механізму як інформаційної системи. Впровадження запропонованих рекомендацій з удосконалення механізму оцінки інтелектуальних активів забезпечує своєчасне визначення економічно обґрунтованої величини їх вартості та ефекту від їх використання і дозволяє керівництву приймати зважені управлінські рішення з метою підвищення ефективності використання таких активів у господарській діяльності.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В ТАКИХ РОБОТАХ:

Статті у наукових фахових виданнях

1. Момот Т.В., Тараруєв Ю.О. Новий погляд на концепцію нематеріальних активів // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. Вип. 192, т. III. – 2004. – С. 851-856. (*Особистий внесок – формулювання концепції інтелектуальних активів на основі тези про їх матеріальність*).

2. Момот Т.В., Тараруєв Ю.О., Чалий І.Г., Фірсов Г.Г. Інвестиційна привабливість підприємства: удосконалення методики оцінки // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. Вып. 62. – К.: Техніка, 2005.– С.71-75.

(Особистий внесок – обґрунтування застосування вартісних критеріїв інвестиційної привабливості підприємств).

3. Момот Т.В., Тараруєв Ю.О. Застосування методу надлишкових прибутків в процесі оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств // Культура народів Причорномор'я. – № 83. – 2006. – С. 84-85. *(Особистий внесок – розробка пропозицій з удосконалення методу капіталізації надлишкових прибутків).*

4. Тараруєв Ю.О. Удосконалення методів амортизації інтелектуальних та інших необоротних активів // Коммунальное хозяйство городов, Науч.-техн. сб. Вып. 62. – № 77. – 2007. – С. 245-252.

5. Тараруєв Ю.О. Визначення ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства // Вчені записки кримського інженерно-педагогічного університету. Вип. 10. Економічні науки. – 2007. – С. 301-304.

6. Тараруєв Ю.О. Механізм оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств як інформаційна система // Культура народів Причорномор'я. – № 97. – 2008. – С. 69-74.

Статті у інших виданнях

7. Тараруєв Ю.О. Особливості визначення вартості програмних продуктів // Вестник бухгалтера и аудитора Украины. – № 5-6. – 2006. – С. 16-17.

Тези доповідей на наукових конференціях:

8. Момот Т.В., Тараруєв Ю.О. Інтелектуальні активи як компонент вартості підприємства // Матеріали всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих науковців «Проблеми забезпечення економічного розвитку підприємств». – Донецьк: ДонУЕП, 2005. – С. 104-106.

9. Момот Т.В., Тараруєв Ю.О. Методичні засади визначення вартості інтелектуальних активів будівельного підприємства // Матеріали международной научно-практической конференции «Усовершенствование экономических структур строительной отрасли в условиях трансформации экономики Украины к рыночным условиям», – Харків: ХНАМГ, 2005. – С. 31-33.

10. Тараруєв Ю.О. Особливості відображення інтелектуальних активів у звітності будівельних підприємств // Матеріали международной научно-практической конференции «Экономика строительной отрасли на пути её интеграции к синергетическим системам», – Харків: ХНАМГ, 2006. – С. 118-120.

11. Тараруєв Ю.О. Інтелектуальний капітал, як фактор інноваційного розвитку економіки // Матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору

України» (15-16 березня 2007 р.) / Зб. наук. праць. – Т. 4. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2007. – С. 50-51.

12. Тараруєв Ю.О. Рекомендації по удосконаленню механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств // Матеріали VI Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины», Алушта, 4-6 октября 2007 г. – Симферополь, 2007. – С. 184.

13. Політучий С.Я., Тараруєв Ю.О. Системотехнічні аспекти формування механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств // Матеріали международной научно-практической конференции «Системотехнические основы полидименсионального формирования синергетического инвестиционного цикла в строительной отрасли», 16-19 октября 2007 г., Харьков, ХНАГХ, 2007. – С. 115-116.

14. Тараруєв Ю.О. Надання кредитів на придбання та створення інтелектуальних активів – перспективний вид фінансових послуг // Тези доповідей науково-практичної конференції «Фінансові ринки та інститути», 7-8 грудня 2007 р. У двох томах. Т. 1., 2007. – С. 313-315.

АНОТАЦІЯ

Тараруєв Ю.О. Удосконалення механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (економіка будівництва). – Харківська національна академія міського господарства, Харків, 2008.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретичних положень і розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств.

Визначено категорію механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств та досліджено особливості його функціонування як інформаційної системи. З метою удосконалення методу капіталізації додаткових прибутків введено показники перевищення прибутковості активів та капіталізації економічного ефекту. Запропоновано метод визначення величини амортизації, що передбачає визначення показника майбутньої первісної вартості інтелектуальних активів. Виявлено тенденції, що характеризують використання інтелектуальних активів підприємствами будівельного комплексу. На основі обґрунтування положення про матеріальність інтелектуальних активів уточнено їх визначення та запропоновано доповнити їх класифікації шляхом введення таких ознак як

форма матеріального втілення та галузева належність підприємств, що використовують їх у господарській діяльності.

Ключові слова: інтелектуальні активи, вартість, механізм оцінки інтелектуальних активів, економічний ефект, капіталізація.

АННОТАЦИЯ

Тараруев Ю.А. Усовершенствование механизма оценки интеллектуальных активов строительных предприятий. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (экономика строительства). – Харьковская национальная академия городского хозяйства, Харьков, 2008.

Диссертация посвящена обоснованию теоретических положений и разработке практических рекомендаций по усовершенствованию механизма оценки интеллектуальных активов строительных предприятий.

Определена категория механизма оценки интеллектуальных активов строительных предприятий и исследованы особенности его функционирования как информационной системы. С целью усовершенствования метода капитализации интеллектуальных активов строительных предприятий введены показатели превышения прибыльности активов и капитализации экономического эффекта от их использования. При этом предусмотрена возможность определения стоимости интеллектуальных активов в зависимости от вида деятельности строительных предприятий и вида используемых активов. В случае использования предприятием нескольких активов, в качестве критерия распределения экономического эффекта предложено использовать их первоначальную стоимость. Кроме того, рассмотрены перспективы применения методов доходного и затратного подходов к оценке, при определении рыночной стоимости программных продуктов и стоимости восстановления баз данных строительных предприятий. Предложен метод исчисления величины амортизации интеллектуальных активов на основе определения показателя их будущей первоначальной стоимости. Выявлены тенденции, характеризующие использование интеллектуальных активов предприятиями строительного комплекса. На основе положения о материальности интеллектуальных активов уточнено их определение. Также предложено дополнить классификацию этих активов за счёт введения таких классификационных признаков как форма материального воплощения и отраслевая принадлежность предприятий, использующих такие активы в хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: интеллектуальные активы, стоимость, механизм оценки интеллектуальных активов, экономический эффект, капитализация.

SUMMARY

Tararuyev YU.O. The Improvement of the Mechanism of the Estimation of intellectual Assets of the Building Enterprises. – The Manuscript.

The thesis for the scientific degree of the Candidate of Economic Sciences, speciality 08.00.04 - Economics and Management of Enterprises (Economics of construction). – Kharkiv National Academy of Municipal Economy, Kharkiv, 2008.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical positions and formation of the practical recommendations concerning formation of the practical recommendations concerning improvement of the mechanism of an estimation of intellectual assets of the building enterprises.

The conception of the mechanism of an estimation of intellectual assets of the building enterprises is defined and features of its functioning as information system are investigated. For the purpose of improvement of a method of additional profits capitalization indicators of assets profitability and economic benefit capitalization are entered. The technique of amortization calculation which provides the indicator of the future initial cost of intellectual assets determination is offered. The tendencies which characterize the use of intellectual assets by the enterprises of a building complex are revealed. On the basis of the position substantiation about the materiality of intellectual assets their definitions is specified and the classifications is added by introduction of such signs as form of a material embodiment and a branch accessory of the enterprises which use them in economic activities.

Keywords: intellectual assets, cost, the mechanism of an estimation of intellectual actives, economic benefit, capitalization.

Тараруєв Юрій Олександрович

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОЦІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ
АКТИВІВ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(економіка будівництва)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Відповідальний за випуск

д.т.н., проф. Торкатюк В.І.

Під. до друку 19.05.08	Формат 60 x 84 1/16	Папір офісний
Друк на ризографі	Умовн. –друк. арк. 0,9	Обл. –вид. акр. 1,0
Замовл. №	Тираж 100 прим	Безкоштовно

61002, Харків, ХНАМГ, вул. Революції, 12

Сектор оперативної поліграфії ІОЦ ХНАМГ

61002, Харків, вул.. Революції, 12